
KELET-EURÓPA

Terra incognita— A Moszkvai Cárság

2019 végén új könyv jelent meg a rjazanyi történész, Vjacseszlav Nyikolajevics Kozljakov tollából, aki a Rjazany városában található Sz. A. Jeszenyin Állami Egyetem oktatója. A könyvet Oroszország egyik legrégebbi kiadója, a „Nauka” adta ki. A kiadó honlapja szerint a 2020-as év januárjában ez a mű volt a „bestseller”. A Moszkvai cárság címet kapott írást kis példányszámban nyomtatták ki, csupán ezer darab készült belőle, ami azért tűnik kevésnek, mivel a könyv a tudományos jellege ellenére a „tudományos-ismeretterjesztő irodalom” sorozat részeként jelent meg

A kötetet kilenc részre osztotta V. Ny. Kozljakov. Az egyes fejezetek címeiből is jól látszik, hogy nem egyszerű politikatörténeti könyvről van szó, sokkalta inkább globálisan próbálja bemutatni Moszkviát, amely Terra incognitaként kezelt terület még a történészek számára is – legalább is a könyv ismertetője szerint. Először a „Teret és az időt” ábrázolja (26–37.), majd az „Embereket és az intézményeket” (37–122.). Ezt követően tér át a „Fogalmakra, nyelvre, nevekre és szimbólumokra (122–163.). A negyedik fejezetben ún. „Nehéz kérdéseket” vet fel (163–194.), egész pontosan kettőt: „Hogy választották a cárság élére Mihail Romanovot?” (63–184.), illetve „Létezett-e a „korlátozó feljegyzés” az 1613-as évben?” (184–194.). Az ezutáni részben Moszkóvia történetének a historiográfiájára tér át, ahol számba veszi a „Forrásokat és a Moszkvai Cárság kortárs historiográfiáját” (193–231.). Az utolsó három egységben egyrészt összefoglalja az írást (231–234.), de itt találhatóak meg a hivatkozások (234–250.), és a legvégén egy általános irodalomjegyzéket közöl Moszkóvia különböző korszakaira lebontva, így segítve az olvasót abban, hogy az érdeklődésének megfelelően könnyen tudjon további olvasmányokat felfedezni (250–259.)

Már a bevezető legelején V. Ny. Kozljakov megjelöli könyvének célját: „megértetni az olvasóval a Moszkvai Cárság világát, de nem a tények memorizálásának használati eszközével. Inkább egy utazásra való meghívás ez a XVI–XVII. századi emberek valós világába, elbeszélés arról, ami nélkül nem lehet képet alkotni Oroszország legjelentősebb korszakainak egyikéről” (4.). Ezt követően tér át az uralkodó hivatalos nevének a problematikájára, hogy mi is a különbség a „goszpodar” a „goszudar” és a „cár” között, hogy mikor hogyan nevezték a moszkvai fejedelmeket. Később a „carsztvo” és a „goszudarsztvo” terminusok közötti eltéréseket tárgyalja. Érdekes, hogy ő maga állapítja meg, hogy a „Moszkvai cárság” nem volt hivatalos név, a XVI. századtól kezdve Oroszországnak, vagy Oroszországi Cárságnak nevezték az államot (10.).

A második részben elhelyezi az olvasó számára térben és időben Moszkóviát. Először a hozzá tartozó területekről és határaitól ír, majd az időszámításról. Utóbbi különösen fontos, mivel, ahogyan a szerző is megjegyzi, ekkoriban még a Bizáncból átvett időszámítást használták, vagyis a Föld keletkezésétől számították az idő múlását. Így például a korabeli oroszok szerint Kolumbusz Kristóf nem 1492-ben, hanem 7000-ben fedezte fel Amerikát, IV. Iván pedig nem 1547-ben lett cár, hanem 7055-ben (32–33.).

A harmadik egységben Moszkóvia intézményeit, az azokban szolgáló embereket és az egyes társadalmi csoportokat ismerhetjük meg. Különkülön alfejezetben mutatja be mind a törvényhozó, mind a végrehajtó, mind pedig a bírói hatalmat reprezentáló intézményeket. Így például külön ír a Bojár Dumáról, a pomesztyéről és a votcsináról, a hadseregről és a katonákról, de szintén kitér a parasztokra és a holopokra is.

A következő fejezet a fogalmakról, nyelvről, nevekről és szimbólumokról szól. Külön alfejezetet szán a „mir” kifejezésnek. Ahogyan a legelején is megemlíti, a „mir” szónak a mai leggyakoribb jelentése a „világ”, ugyanakkor régebben volt egy másik is, a béke.¹ Moszkó-

¹ A két szó közötti különbség ma már nem érzékelhető az oroszban, mind a kettőt ugyanúgy írják «мир». Ugyanakkor az 1910-es években végrehajtott nyelvreformig több betű is jelen volt az orosz ábécében, amelyeket akkor kivettek onnan. Ilyen volt például az i betű. A reform előtt mind a két alak létezett, ahol a «миръ» jelentette a békét (ld.: война и миръ), a «мир» pedig a világot.

via idején viszont létezett egy harmadik jelentése is a szónak, így nevezték az emberek összességét, függetlenül társadalmi rangjuktól (123.). Egy későbbi alfejezetben a rendeletek nyelvezetével is foglalkozik. A könyvből megtudjuk, hogy a Moszkvai Cárság idején sablon szövegek és frázisok voltak használatosak a dokumentumokban (136.). Szintén ebben a részben tesz említést a „Moszkvai Cárság szótáráról”. Általában nyelvtörténettel kapcsolatosan szoktak ilyeneket létrehozni, mint például a „XVII. századi orosz nyelv szótárát”. Egy egységes „Moszkvai Cárság szótára” létrehozása egyszerre nyelvészeti és történelmi tárgyú feladat, ugyanis az egyes szavak jelentése a történelem – így a XVII. század – során folyamatosan változott, ezért egy ilyen szótár készítőjének ismernie kell az adott történelmi korszak sajátosságait.

Ami a szimbólumokat illeti, a legismertebb közülük az a kétféjű sas, amely az 1490-es években jelent meg a címerben. Ezzel kapcsolatosan állapítja meg, hogy sok kutató ebben birodalmi eredetet lát, ugyanakkor ez korántsem biztos. Egy 1497-es kőralakú pecséten látható a másik ismert szimbólum, egy lovas katona, aki kezében egy kopját tart, amivel éppen legyőzi a sárkányt. A pecsét másik oldalán a már említett kétféjű sas látható. A nagy változás az 1667-es évben történt, amikor is a sas kinyitotta a szárnyait, a kezeibe pedig egy országalma és egy jogar került. A három korona a Kazanyi, Asztraháni és a Szibériai Cárságot szimbolizálja (153.). A szerző a címeren kívül bemutatja a másik fontos állami szimbólumot, a zászlót, ahogyan említést tesz a koronázási ékszerekről is. Külön értekezik a Monomah-sapka történetéről. Az utolsó előtti alfejezetben egy olyan témát érint, amiről magyarul nem igazán lehet olvasni: Moszkóvia udvari etikettjét. Virágvasárnap idején például szokás volt meghívni az éppen Moszkvában tartózkodó külföldi követeket, emiatt számos olyan forrás maradt fenn, amelyek részletesen bemutatják a különböző szokásokat.

A következő fejezetben egyes nehéz kérdésekre keresi a választ a szerző. Az első kérdésben azt járja körül, hogyan választották cárrá Mihail Fjodorovics Romanovot? Érdekes, hogy csupán a XX. század elejétől fogva válhatott a történészek számára kutathatóvá a problé-

ma, addig ugyanis bármilyen hasonló jellegű téma a cenzornál kötött ki (163.). Ezt követően az egyik legfontosabb forrásnak számító „Megerősítő oklevél” (utverzsgyennaja gramota) forrásértékének kérdését járja körül. A kérdéskörben bemutatásra kerül például a „zemszkij szobor” összehívásának a nehézsége. Kiket kell meghívni, mikorra kell összehívni a gyűlést? A kazanyi metropolita jelenléte nélkül például nem lett volna teljes a gyűlés, de az időponttal is akadnak gondok. Egyszer például december elején akarták a „cárválasztó gyűlést” megnyitni, de kevesen jöhettek el, ezért egy teljes hónappal eltolták, 1613. január hatodikára. Viszont az oklevelet, amivel meghívták volna az embereket túl későn, csak december 31-én küldték ki. A szerző végső megállapítása, hogy az említett „Megerősítő Oklevél” egy fontos forrásnak számít, ugyanakkor kevésbé adja vissza a választás menetét. Hiányzik belőle többek között a gyűlés ülésének a részletes bemutatása, vagy az hogy mekkora szerepet játszottak a kozákok Mihail Fjodorovics megválasztásában. „Más szavakkal, a Megerősítő Oklevél szövege egyetlen céllal jött létre: hogy megmutassa az 1613-as zemszkij szobor (tehát az első Romanov megválasztásában megnyilvánuló) egyetértését” (183.).

A második kérdésre, miszerint létezett-e bármiféle hatalmat korlátozó okirat az 1613-as évben, az elején leszögezi a szerző, hogy ez történelmi rejtély marad. Véleménye szerint ez a kérdéskör amúgy egy zsákutca és csak „arra jó”, hogy elvonja a figyelmet arról, hogyan küzdötte le az Orosz Állam a zűrzavaros időszakot (193.).

Az érdemi kutatás utolsó fejezetében, az ötödikben, egy forrástani és historiográfiai áttekintést nyújt az olvasó számára. Legelőször a tíz legfontosabb forrást említi meg és mutatja be. Legelső helyre a jogi szövegeket teszi, amelyek olvasásával kell szerinte kezdeni minden egyes történelmi kor kutatását. A korszakból megemlíti az Első Összoroszországi Törvénykönyvet (Pervij obszcerusszkij szu-gyebnyik). A második helyre az Uralkodók Nemzetségkönyvét (Goszudarev Rodoszlovec), majd a Nyikoni Évkönyvgyűjteményt teszi. Legutolsónak, a tizediknek hagyta végül a külföldiek írásait Oroszországról. Megemlíti, hogy ez a forráscsoport csupán a XIX. században került elő, Vaszilij Oszipovics Kljucsevszkijnek köszönhetően.

A források közül méltán emeli ki többek között Sigismund von Herberstein „Feljegyzések Moszkóviáról” című írását (201.).

A kútfők után a XVI–XVII. századdal foglalkozó orosz történeteket mutatja be részletesen, kitérve rá, hogy hol foglalkoznak ezzel a korszakkal, milyen nagyobb jubileumokat ünnepeltek az elmúlt időszakban. De nemcsak a hazai, orosz történelemszerekről ír, hanem bemutatja a külföldi ruszistákat is. Így kerül említésre az ELTE Ruszisztikai Intézete, amely Szvák Gyula vezetésével megőrizte jó kapcsolatait a nyugati és keleti kollégákkal, így összekötő kapocsként működik. Vezérmotívuma, hogy a posztmodern utáni időszakban is meg kell „védeni” a hagyományos történetírást és, hogy nem utasítja el a szovjet történetírást sem, megadva neki a megfelelő tudományos tiszteletet. Végezetül pedig a „Moszkvai Cárság az interneten” című alfejezetben azon oldalakat tárja az olvasó elé, amelyeken a korszakkal kapcsolatos, különböző típusú anyagok találhatóak meg. Megemlíti az Állami Könyvtár, vagy az Állami Történelmi Könyvtár oldalát, vagy például a vostlift.info-t, amely „a Nyugat és a Kelet középkori történelmi forrásaival” foglalkozik.

Összességében a könyv jól tagolt, érdekes, és eddig a magyar olvasó számára kevésbé ismert témákat boncolgat. Messze nem szokványos módszert választott a korszak ismertetésére, ami nem csupán abban nyilvánult meg, hogy nem politikatörténelmi megközelítést alkalmazott, hanem, hogy problémacentrikus módszert követett. A nyelvezete egyszerű, mindenki számára könnyen érthető, nemcsak azoknak, akik Moszkóvia történetével foglalkoznak. Véleményem szerint mind a korszakot kutató tudósok, mind pedig az érdeklődő laikusok számára informatív és orientáló olvasmány, amennyiben ki szeretnék bővíteni ismereteiket Oroszország korai történetével kapcsolatosan.

V. Н. Козляков: Московское царство. (A Moszkvai Cárság) Наука. Спб. 2019. 262 о.

Bencze András